

Alla Kozhinowa
Institute of Polish Language,
Polish Academy of Sciences
kozhinster@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5498-7037

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
NR 27 (2024)
DOI: 10.14746/pss.2024.27.4

Data przesłania tekstu do redakcji: 21.01.2024
Data przyjęcia tekstu do druku: 22.07.2024

Edukacja na Białorusi Radzieckiej w latach 1918–1941: polski wśród innych języków państwowych

ABSTRACT: Kozhinowa Alla, *Education in Belarus in the interwar period: the Polish language as one of the official languages*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 27. Poznań 2024. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 81–99. ISSN 2084-3011.

The article focuses on education in the Belarusian Soviet Socialist Republic in the interwar period taking into account the fact that four languages were recognized as official at that time: Belarusian, Russian, Yiddish and Polish. Particular attention is paid to using Polish in the education system. The article comes to the following conclusions: the Polish language functioning in the education process was directly dependent on the policies of the socialist state, the status of other languages, and, first of all, Belarusian. This functioning was also influenced by the changing relations with the Republic of Poland. As in the case of other languages (apart from Russian), the language diversity increase was interrupted by a sharp turn, as a result of which, after World War II, education conducted in Polish in the BSSR was destroyed. Currently, after temporary rapid development during the perestroika period, any intention regarding the Polish language is systematically interrupted by the Belarusian authorities.

KEYWORDS: BSSR; education; Polish language; official language; interwar period

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). © Copyright by the Author(s).

1. Wstęp

Artykuł poświęcony jest funkcjonowaniu języka polskiego w placówkach oświatowych Białorusi Sowieckiej w okresie międzywojennym – od 1918 do 1941 r. Choć dużo badań poświęcono życiu Polaków (Раманава, 2002; Пушкін, 2010, 2018) i językowi polskiemu na tym terytorium (por. np. Grek-Pabisowa i in., 2008; Szydłowska-Cegłowa, 1997), m.in. wśród innych charakterystyk życia publicznego mniejszości polskiej w ZSRR (Iwanow, 1991, 2016, 2017) i BSRR (Вялікі, 2001; Mironowicz, 2004; Kruczkowski, 2021), a także w oświacie (Кawecka, 1981; Яцкевіч, 1997; Раткевич, 2006, 2018), to celem tego artykułu jest rozważenie statusu języka polskiego jako jednego z języków państwowych w kontekście narodowej polityki oświatowej BSRR, i szerzej ZSRR, na szerokim tle innych języków państwowych. Do analiz prowadzących ku wnioskom teoretycznym wykorzystano zarówno oryginalne dokumenty z rozpatrywanego okresu, jak i dane zaczerpnięte z badań naukowców zajmujących się tą problematyką.

Okres między I i II wojną światową jest niezwykle ważny w dziejach języka polskiego. To jedyny moment, kiedy nie tylko stał się on językiem państwowym, ale pełnił tę funkcję jednocześnie w dwóch państwach – II Rzeczypospolitej i Białorusi Radzieckiej. W tym drugim przypadku język polski dzielił swoją pozycję z trzema innymi językami – białoruskim, rosyjskim oraz jidysz. Miało to oczywiście wpływ zarówno na samo istnienie języka, jak i na jego nauczanie, a przede wszystkim naukę w szkołach średnich.

Od dawna na Białorusi współwystępowały różne grupy narodowościowe, a tym samym różne języki. Jednak pierwsza szansa na realizację prawa do używania języka ojczystego w procesie uczenia się, przynajmniej dla niektórych narodów oraz przedstawicieli wszystkich klas społecznych, pojawiła się dopiero w 1920 r. po ostatecznym zwycięstwie władzy radzieckiej. Przyjęta 31 lipca 1920 r. *Deklaracja Niepodległości Socjalistycznej Republiki Radzieckiej Białorusi* brzmiała następująco: „Ustanawia się całkowitą równość języków (białoruskiego, rosyjskiego, polskiego i żydowskiego) w stosunkach z instytucjami rządowymi oraz w organizacjach i instytucjach oświaty publicznej i kultury

socjalistycznej”¹ (Декларация, 1920, 321). Idea ta została uwzględniona również w Konstytucji Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej z 1927 r. Wymienione w niej języki wprowadzono do szkół.

Mimo że rozpatrywanie polskojęzycznej edukacji szkolnej w tym okresie ma znaczenie właśnie na tle edukacji prowadzonej w innych językach urzędowych, w badaniach często odbywa się to w izolacji (por. np. Паткевич, 2006) lub ogólnie – w kontekście losów Polonii radzieckiej (Iwanow, 1991) czy mniejszości narodowych w okresie międzywojennym (Пушкін, 2018). Badania porównawcze systemów edukacyjnych nie pojawiały się już dawno (patrz Яцкевіч, 1997). W niniejszym opracowaniu podejmuję próbę przedstawienia nauczania języka polskiego na tle innych języków państwowych, a także w powiązaniu ze zmianami językowymi, jakie w tym okresie miały miejsce, szczególnie reformami ortografii, które udanie lub nieudanie usiłowano wprowadzić w życie we wszystkich czterech językach państwowych.

2. Białoruski językiem narodu tytularnego

Białorutenizacja, która ostatecznie przesądziła o wszelkich zmianach w pozostałych językach państwowych, odbywała się dyskretnie (cf. Маркава, 2016, 51 i n). Pierwszy jej okres przypada na jesień – lato 1915 r., kiedy zachodnia część terytorium została zajęta przez Niemców, próbujących osłabić wpływy rosyjskie na tych ziemiach (Рудовіч, 2001, 7). W języku białoruskim miało się prowadzić działalność administracyjną, uczyć w szkołach itp. Wtedy właśnie powstała pierwsza szkoła białoruska, a „do 1915 r. nie było oświaty białoruskiej, nawet podstawowej” (Мячкоўская, 2001, 173).

Druga fala białorutenizacji wiąże się z powstaniem Białoruskiej Republiki Ludowej (BRL)² w marcu 1918 r., w kwietniu tego samego roku język białoruski został ustawiony językiem państwowym i obowiązkowym – po raz pierwszy w historii nowożytnej uzyskał ten status

1 Jeżeli nie podano inaczej, tłumaczenie cytatów jest moje – A.K.

2 Szczegółowo o powstaniu państwa można przeczytać w: Michaluk, 2010.

(Рудовіч, 2001, 9), ale po zakończeniu istnienia BRL w 1919 r. wszystkie przedsięwzięcia pozostały niezrealizowane.

Proklamacja języka białoruskiego jako języka państwowego dała pewne rezultaty – choć pierwszy podręcznik pisowni języka białoruskiego Antona Łuckiewicza ukazał się jeszcze w 1917 r. (Łuckiewiç, 1917), a jeszcze wcześniej w 1916 r. została wydrukowana jego gramatyka języka białoruskiego (Bieder, 2017), to właśnie w 1918 r. wydano większość pomocy dydaktycznych, podejmujących próbę normalizacji pisowni białoruskiej (alfabetem łacińskim) i pomocy w jej opanowaniu rodzimym użytkownikom. Szczególne miejsce w opracowywaniu standardu pisowni zajmuje *Białoruska gramatyka szkolna* Bronisława Taraszkiewicza, wydana najpierw w wersji łacińskiej (Taraškieviç, 1918), następnie w cyrylicznej (Тарашкевіч, 1918); doczekała się ona pięciu wydań za życia autora i na długo wyznaczyła kierunek rozwoju białoruskiego języka pisanego.

Po 1919 r., dokładniej w 1921 r., rozpoczęła się trzecia fala białorutenizacji, związana z końcem polityki komunizmu wojennego i początkiem NEP-u (Nowej Polityki Ekonomicznej), czemu towarzyszyła liberalizacja w sferze gospodarczej, społecznej, kulturalnej i narodowej. Odpowiednia polityka językowa miała pomóc w pozyskaniu sympatii białoruskiego chłopstwa, w większości analfabetycznego, niewykształconego, zacoфанego kulturowo i ekonomicznie. Miała też na celu rozwiązanie szeregu innych problemów: przejęcie kontroli nad ideą narodową białoruskiej inteligencji, podejrzliwej wobec rosyjskojęzycznych bolszewików, przeciągnięcie na swoją stronę ludności białoruskiej w Polsce, gdzie język białoruski nie cieszył się sympatią państwa, a także białoruskiej emigracji (Клімаў, 2001).

Białorutenizacja była częścią korienizacji, czyli rewolucji kulturowej w ZSRR, która obejmowała nauczanie, druk gazet oraz realizację pracy biurowej w języku ojczystym, wzmocnienie wydawnictwa książek w języku narodowym oraz uczenie się lokalnego języka przez pracowników organów partyjnych i sowieckich (Алпатов, 2000, 38 i dalej).

Rozszerzanie funkcji języka wymagało jego badań i zmian w zakresie normalizacji, kodyfikacji i nauczania. W lutym 1921 r. utworzono w Mińsku Komisję Naukowo-Terminologiczną, a w październiku tego

samego roku – Białoruski Uniwersytet Państwowy, w którym od samego początku prowadzono badania i nauczano języka białoruskiego. Najważniejszym wydarzeniem było utworzenie pod koniec stycznia 1922 r. Instytutu Kultury Białoruskiej (Inbelkult), która to organizacja zapoczątkowała badania i opracowanie pisowni białoruskiej.

W 1926 r. w Mińsku Inbelkult zorganizował *Konferencję naukową na temat reformy pisowni i alfabetu białoruskiego*. I choć wstępna ocena konferencji w kręgach partyjnych była dość pozytywna, wszystko wkrótce się zmieniło. W 1928 r. na bazie Inbelkultu utworzono Białoruską Akademię Nauk, w której skład wchodził Instytut Lingwistyki, ale już w 1930 r. jego działalność została sparaliżowana aresztowaniami. Rezultatem długotrwałych represji, ukierunkowanych zarówno na eliminację dydydentów, jak i wypracowanie poprawnego, z punktu widzenia bolszewików, podejścia do reformowania języka, było przyjęcie 26 sierpnia 1933 r. dekretu Rady Komisarzy Ludowych BSRR *O zmianach i uproszczeniu pisowni białoruskiej*.

Od tego momentu w pisowni białoruskiej konfrontują się ze sobą dwa systemy: przyjęta na podstawie tego dekretu *narkamauka* (wersja oficjalna, która z pewnymi zmianami nadal obowiązuje) i *taraszkiewica* (pisownia zaproponowana przez Bronisława Taraszkiewicza, której przestrzega przynajmniej część opozycji, najczęściej zamieszkałej poza granicami kraju). Przyjęcie nowej ortografii miało charakter ideologiczny i w znacznym stopniu rusefikatorski. Wymieńmy np. eliminację oznaczenia asymilacyjnej miękkości spółgłosek (*свет, насенне* zamiast *сьвет, насеньне*), co doprowadziło do stwardnienia białoruskiej wymowy. Taką wymowę słychać dzisiaj, kiedy większość Białorusinów uczy się języka z podręczników szkolnych.

Polityka korienizacji wpływała na białorutenizację oświaty. Już w styczniu 1921 r. na zjeździe pedagogów w Mińsku podjęto uchwałę o utworzeniu (w miarę możliwości) szkół białoruskich z białoruskim językiem wykładowym (Głogowska, 1996, 123), a w 1925 r. Rada Komisarzy Ludowych BSRR podjęła decyzję o wprowadzeniu języka białoruskiego jako wykładowego do wszystkich szkół podstawowych, w których uczyły się dzieci narodowości białoruskiej, oraz jako przedmiotu we wszystkich pozostałych szkołach. Dla uczelni wyższych przejście na język białoruski uznano za rekomendację (Głogowska, 1996, 134).

Choć w latach 20. na nowo powstających uniwersytetach zaczęto wprowadzać język białoruski, nie zawsze przebiegało to konsekwentnie, ponieważ brakowało specjalistów, było: 42 profesorów, 54 docentów, 48 pracowników naukowych, ponad 100 asystentów (Шчарбакоў, 1931, 35–36). W związku z tym do Republiki na zaproszenie przybywali naukowcy z całego Związku Radzieckiego, którzy w większości nie znali języka białoruskiego.

W latach 30. „Republika obrała kurs na ograniczenie białorutenizacji w oświacie. Ludność łatwo zrezygnowała z języka białoruskiego” (Сергейко, 2010, 161). Dlaczego tak się działo? Przyczynę można znaleźć, rozpatrując sytuację Polesia Wschodniego (współczesny rejon mozyrski obwodu homelskiego) (Старовойтов, 2003, 21–25), którą w dużej mierze można ekstrapolować na sytuację w całej republice. Do najważniejszych powodów trzeba zaliczyć wysoki odsetek chłopstwa (84,9%, które miało praktyczne podejście do życia i nie widziało w białorutenizacji żadnych korzyści ekonomicznych; skład narodowy klasy robotniczej w miastach, gdzie było 60% osób narodowości żydowskiej, na kolei zaś pracował duży odsetek Rosjan i Ukraińców, co nie sprzyjało używaniu języka białoruskiego. Społeczeństwo nie było nastawione do białorutenizacji wrogo, ale obojętne. Młodzi ludzie natomiast często postrzegali naukę języka białoruskiego jako utrudnienie w nauce języka rosyjskiego, czyli jako przeszkodę we wstępowaniu na uniwersytety w innych częściach ZSRR.

A zatem, rząd radziecki, prowadząc po rewolucji dość ostrą białorutenizację, później rozpoczął z nią walkę, która zakończyła się tak wielkim zwycięstwem, że język białoruski do dziś nie może się odrodzić.

3. Rosyjski językiem „starszego brata”

Pomimo państwowej polityki językowej Cesarstwa Rosyjskiego, która zakładała rusyfikację zamieszkujących je ludów, spis ludności z 1897 r., podczas którego ustalano tożsamość etniczną na podstawie przynależności językowej, wykazał, że na ziemiach białoruskich „ludność białoruskojęzyczna liczyła 73,3%. Na drugim miejscu znalazł się język żydowski – 14%. Ludność rosyjskojęzyczna stanowiła 4,3%, polska – 2,4%”

(Латышева, 2009, 134). Mimo to w okresie międzywojennym w każdej szkole obowiązkowa była nauka języka rosyjskiego, zgodnie z reformą pisowni, przeprowadzoną w latach 1917–1918, której najbardziej zauważalnym elementem było usunięcie kilku liter z alfabetu.

Początkowo szkół rosyjskich nie było zbyt wiele. Według spisu z 1926 r. czteroletnie szkoły rosyjskojęzyczne stanowiły zaledwie 2,3% ogółu szkół, a siedmioletnie 3,1% – natomiast szkoły z białoruskim językiem wykładowym stanowiły odpowiednio 84,5% i 57,1%. Inaczej sytuacja wyglądała w szkolnictwie wyższym, ponieważ w latach 1926–1927 Białoruski Uniwersytet Państwowy uległ białorutenizacji tylko w 31% (Нарысы, 1995, 123).

Jak wspomniano wyżej, na początku lat 30. białorutenizacja zaczęła wygasać, co doprowadziło do odrodzenia polityki rusyfikacji. Jednak w oświacie rusyfikacja nie przebiegała w zbyt szybkim tempie. Dopiero od 1934 r. zaczęto zastępować, zwłaszcza w miastach oraz we wschodniej części BSRR, białoruski język wykładowy niektórych szkół językiem rosyjskim (Пушкін, 2010, 72).

Największym zagrożeniem była nie polityka państwowa, lecz genetyczne podobieństwo języków białoruskiego i rosyjskiego. Rusyfikacja rozpoczęła się od systemowych zmian w języku białoruskim, nie od stosunków społecznych. Proces ten zainicjowała reforma pisowni białoruszczyzny w 1933 r., o której była już mowa. Reformatorzy niemal całkowicie koncentrowali się, świadomie lub półświadomie, na przekształcaniu białoruskiego według wzorów rosyjskich. Rusyfikację konsekwentnie kontynuowano po drugiej wojnie światowej, w rezultacie absolutna większość ludności Białorusi ledwo włada białoruskim językiem literackim i praktycznie nie potrafi nim pisać – większość szkół i uczelni wyższych prowadzi naukę w języku rosyjskim.

4. Jidysz językiem proletariatu żydowskiego

Według spisu z 1926 r. w BSRR mieszkało ponad 4,07 tys. Żydów, głównie w obwodach mińskim, witebskim, bobrujskim i homelskim: „w żadnej innej republice żydowska mniejszość narodowa nie stanowiła tak znaczącej grupy. Udział Żydów w populacji BSRR sięgał 8,2%,

podczas gdy w Ukraińskiej SRR – 5,4 %, a w RFSRR – 0,5% (średnia dla Związku Sowieckiego wynosi 1,8%)” (Розенблат, Еленская, 2002, 30). Bolszewicy zdawali sobie sprawę, że taką mniejszość narodową należy brać pod uwagę w pracy partyjnej. Już w 1918 r. w ramach Ludowego Komisariatu ds. Narodowości (na którego czele stał Stalin) powstał Komisariat Żydowski (Pinkus, 1988, 58), zajmujący się też problemami językowymi.

Władze komunistyczne preferowały jidysz, który przeciwstawiano „klerykałnemu” hebrajskiemu, językowi judaizmu i syjonizmu, pomostowi do obcej kultury. Polityka ta wymagała standaryzacji jidysz, który pomimo swojej wielowiekowej historii nie posiadał jednolitej ortografii. Walki ortograficzne ominęły Białoruś, koncentrując się w Kijowie i Moskwie, w wyniku czego w lipcu 1920 r. zatwierdzono pisownię języka jidysz (Куцмани, 2007, 233).

Jednakże w dziedzinie komunikacji pisemnej sytuacja ciągle była niezadowolająca. I tak, na przykład, „odwołania do sądu pisano po rosyjsku, a nawet po białorusku” (Бэмпарад, 2007, 69). Wydawać by się mogło, że coś takiego nie powinno mieć miejsca. W szczytowym okresie w 1933 r. liczba szkół uczących w jidysz wynosiła 339, uczęszczało do nich 36 501 uczniów (Смиловицкий, 2017). Co dziwne, aktywny rozwój tego typu placówek oświatowych ułatwiała polityka białorusenizacji, ponieważ jidysz, w odróżnieniu od polskiego i rosyjskiego, nie był uważany za konkurenta języka białoruskiego. Nauczycieli szkół kształciły żydowskie uczelnie pedagogiczne, instytuty nauczycielskie i wydziały żydowskie w instytutach pedagogicznych, a od 1922 r. też na wydziale pedagogicznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego (Halevi, 1976).

Ta polityka przyniosła owoce. Część ludności żydowskiej opanowała pisemny jidysz. Szkoły z jidysz nie cieszyły się jednak szczególną popularnością, ponieważ dla zwolenników starego świata prestiż języka hebrajskiego był nieporównanie wyższy, natomiast zwolennicy nowego świata woleli język rosyjski. Sprzyjała temu zarówno tradycja, w której rosyjski był językiem wysokiej kultury pisanej, jak i zrozumienie, że to właśnie znajomość rosyjskiego pozwoli wkroczyć w szeregi inteligencji sowieckiej i elity partyjnej. Doszło do tego, że robotnicy nie odbierali umiejętności czytania i pisanania w języku jidysz jako eliminację

analfabetyzmu i podnosili kwestię jednoczesnego nauczania czytania i pisania w języku rosyjskim (Паманова, 2002, 151–156).

Pod koniec lat 30. szkoły jidysz podupadły. Oprócz powodów przedstawionych powyżej, pewną rolę odegrało obciążenie uczniów zbyt dużą pracą – musieli uczyć się białoruskiego, rosyjskiego, jednego z języków obcych, a także jidysz. W rezultacie jakość znajomości języka pozostawiała wiele do życzenia. Ale, oczywiście, głównym powodem była ogólna polityka stalinizmu, która nie potrzebowała już wsparcia i aprobaty mniejszości narodowych. Trwała walka z nastrojami nacjonalistycznymi, w 1938 r. język polski i jidysz zostały pozbawione statusu mów państwowych. Kres historii szkół jidysz nastąpił latem 1938 r., kiedy Ludowy Komisariat Oświaty zaczął wprowadzać w życie decyzję Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii BSRR z 3 lipca 1938 r. *W sprawie reorganizacji szkół żydowskich na Białorusi na szkoły białoruskie.*

5. Polski językiem burżuazyjnego sąsiada

5.1. Polityka państwa radzieckiego wobec Polaków

Wspomniano już, że pod koniec XIX w. ludność polskojęzyczna na ziemiach białoruskich liczyła zaledwie 2,4%. Wynika to w dużej mierze z sukcesu imperialnej polityki Rosji, mającej na celu neutralizację polskich wpływów. W rezultacie, według danych za 1926 r., liczba Polaków w BSRR wynosiła 97,5 tys. osób, ale tylko połowa mówiła po polsku – 42,4 tys. (Mironowicz, 2004, 43). Jak pisał jeden z badaczy, pod liczbami przedstawiającymi Polaków podczas spisu ludności

kryją się jedynie ludzie, którzy w pełni są świadomi swojego polskiego pochodzenia (często mimo nieznamości języka ojców) i którzy usilnie dążyli do zanotowania tego w trakcie spisów. Z bezpośrednich relacji znane mi są wypadki prób zapisywania Polaków z Litwy, Białorusi i Ukrainy jako Rosjan lub jako przedstawicieli narodowości dominującej w danej republice. Jedynie bezkompromisowa postawa osoby ankietowanej prowadziła do tego, że w odpowiedniej rubryce ankiety wpisywano słowo POLAK (Srebrakowski, 1995, 77).

Na ziemiach wchodzących w skład współczesnej Białorusi zawsze panował szczególny stosunek do języka polskiego – „w związku z istnieniem niepodległego państwa polskiego, wrogo nastawionego wobec władzy sowieckiej, a także w związku z bogatą spuścizną wzajemnych krzywd i antagonizmów narosłych przez lata” (Iwanow, 2016, 120).

Jednak, jak wyżej wspomniano, podstawą polityki języka narodowego pierwszych lat władzy radzieckiej była korienizacja, czyli odrodzenie komunikacji w językach wcześniej uciskanych mniejszości. Korienizacja w zakresie języka polskiego rozpoczęła się wraz ze zmianami politycznymi. W BSRR od 1926 r. zaczęto masowo tworzyć rady wiejskie, w granicach których mieszkali przedstawiciele mniejszości narodowych – w ciągu dwóch lat powstało 29 polskich rad wiejskich.

Jedną z nich była rada wsi Marchlewo rejonu tołoczyńskiego okręgu orszańskiego. Rada cieszyła się autorytetem wśród miejscowej ludności i miała na nią znaczący wpływ. Dokumenty, z pewnymi wyjątkami, prowadzono w języku polskim. Ludność obsługiwana była w językach polskim i białoruskim, który w granicach rady uznawany był za język mniejszości narodowej. Na terenie gminy działały cztery szkoły, w tym dwie polskie, jedna polsko-białoruska i jedna białoruska. Mimo wystarczającej liczby podręczników w bibliotece brakowało książek i gazet w języku polskim (Пушкін, 2018, 172). Najprawdopodobniej były to podręczniki wydane już w ZSRR, gdyż zakazano dostarczania podręczników z Polski (Iwanow, 1991, 191–192).

W szkole szczególną rolę odgrywała edukacja ateistyczna. Na przykład, polska szkoła siedmioletnia im. Kasprzaka w Homlu w październiku 1928 r. zakupiła kilka ateistycznych druków: czasopismo „Bezbożnik przy obrabiarce” (*Безбожник у станка*), gazetę „Bezbożnik” (*Безбожник*), czasopismo o tej samej nazwie i czasopismo „Osoba antyreligijna” (*Антирелигиозник*) (Лебедев, 2013, 77). Wszystko to w języku rosyjskim – mimo prowadzenia zajęć po polsku.

Zgodnie z uchwałami Zjazdów Deputowanych Ludowych o autonomii mniejszości narodowych, które poza granicami ZSRR posiadały własne państwa, na terytorium Republiki miał zostać utworzony polski rejon narodowy. Więc w marcu 1931 r. powstał rejon Kojdanowski, w którym na 17 rad wiejskich 10 było polskich; w 1932 r. miasto Kojdanowo otrzymało nazwę Dzierżyńsk, a polski rejon stał się dzierżyńskim.

Flirt władz z polską mniejszością narodową na Białorusi Radzieckiej zakończył się w 1934 r., w momencie podpisania paktu o nieagresji między Polską a Niemcami. W nowych realiach politycznych ludność polska, która pierwotnie miała zostać wykorzystana do szerzenia ideologii komunistycznej na Zachodzie, stała się zagrożeniem dla państwa komunistycznego. Budowanie komunistycznej wersji narodu polskiego zastąpiły represje (Пушкін, 2018, 254). W 1937 r. polski rejon został zlikwidowany. Międzywojenne losy Polaków w ZSRR są w historii ludzkości bezprecedensowym przykładem zagłady narodu w imię ideologii.

5.2. Edukacja szkolna

Przed tymi tragicznymi wydarzeniami proces polonizacji postępował i nie ograniczał się do jednego małego rejonu. Ponieważ o „polskości” ludności ziem białoruskich w wielu przypadkach decydowała religia, a nie umiejętność mówienia i pisanie po polsku, do 1926 r. prawie 50% ludności polskiej było analfabetami, przynajmniej w zakresie języka polskiego (Kawecka, 1981, 54). Rządzący zaczęli wówczas tworzyć szkoły polskie wszędzie tam, gdzie było co najmniej 25 polskich dzieci w wieku szkolnym. To dawało władzy radzieckiej w oczach Polaków pewne bonusy:

Było to zjawisko unikatowe na skalę światową. Nigdy (ani przed tymi wydarzeniami, ani po nich) poza granicami państwa polskiego polska szkoła nie rozwijała się tak prężnie i na taką skalę, jak w ramach tworzenia polskiej autonomii socjalistycznej... Komuniści sowieccy i ich polscy towarzysze postanowili odradzać polską szkołę na wyjątkowo szeroką skalę nie po to, aby krzewić tradycyjną polskość, ale po to, aby stworzyć nową polskość o obliczu totalitarno-sowieckim (Iwanow, 2017, 74–75).

Jednocześnie liczba szkół polskojęzycznych stale się zwiększała, do roku 1934 było ich 218, czyli 3,6% ze wszystkich szkół w BSRR, co dawało drugie miejsce po szkołach białoruskich. Kiedy w 1939 r. Białoruś Zachodnia została przyłączona do Białorusi Sowieckiej, liczba szkół zwiększyła się jeszcze bardziej – we wrześniu 1940 r. w zachodnich

obwodach republiki działało 946 szkół polskich (Паткевич, 2006, 64–65). Wydawać by się mogło, że liczba ta świadczy o rozwoju polskiej oświaty, jednak należy wziąć pod uwagę, że bezpośrednio przed przyłączeniem liczba szkół na terenach będących wcześniej w składzie Polski wynosiła 5932 (Пушкін, 2018, 242), to znaczy, że wraz z przymusową kolektywizacją i likwidacją struktur organizacyjnych Kościoła katolickiego nastąpiła także redukcja polskiego szkolnictwa (Kruczkowski, 2021, 176). Po II wojnie światowej rozpoczęła się likwidacja pozostałych szkół polskich. W 1947 r. na terenie BSRR istniały jeszcze 22 szkoły polskie, lecz kierownictwo republiki meldowało Moskwie, że polscy nauczyciele, „zdobywszy wykształcenie i wychowanie w instytucjach Rzeczypospolitej Polskiej, z reguły związani z duchowieństwem katolickim, w niektórych przypadkach z podziemiem nacjonalistycznym, nie chcą i nie potrafią kształcić uczniów w duchu sowieckim” (Вялікі, 2001, 294). Wszystkie polskie szkoły przestały istnieć pod koniec lat 40. XX w. (Паткевич, 2006, 64–65).

5.3. Edukacja wyższa

W okresie międzywojennym w polskich szkołach katastrofalnie brakowało nauczycieli. Dlatego w 1931 r. w Białoruskim Państwowym Wyższym Instytucie Pedagogicznym w Mińsku, przekształconym z Wydziału Pedagogicznego Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, rozpoczął działalność oddział polski, który planowano przekształcić w Polski Instytut Pedagogiczny, lecz próby te nie powiodły się, a polscy nauczyciele kontynuowali kształcenie na odrębnym wydziale Instytutu Pedagogicznego. Nauczycieli kształcono poza granicami BSRR w Polskim Instytucie Wychowania Społecznego w Kijowie (od 1933 r. funkcjonował jako Polski Instytut Pedagogiczny) (Szydłowska-Ceglowa, 1997, 253), na wydziale polskim w Instytucie Pedagogicznym im. A. Hercena w Leningradzie (Iwanow, 1991, 151), również „osoby narodowości polskiej mogły kontynuować naukę w polskim oddziale Moskiewskiego Fakultetu Robotniczego, polskim oddziale Szkół Partyjnych Mohylewa i Leningradu, w Mińskim Polskim Technikum Pedagogicznym, w Szkole Wojskowej Czerwonych Komunardów itp.” (Кулачков 2014, 57–58), a także na krótkoterminowych kursach w Moskwie, Kijowie i Mińsku (Kawecka, 1981, 266).

5.4. Próba reformy ortografii

Badania naukowe prowadzone były w sektorze polskim, utworzonym w 1922 r. w Instytucie Kultury Białoruskiej (Inbelkult) (Захаркевіч, 2009, 248). Szczególnie ważna ze względów oświatowych była kodyfikacja języka, a przede wszystkim polskiej ortografii.

W Związku Radzieckim oficjalnie przyjęto normy zaproponowane przez Adama Antoniego Kryńskiego, ale w praktyce stosowano także zasady ortograficzne Jana Łosia (Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska-Magdziarz, 2008, 47). Kryński należał do zagorzałych zwolenników tzw. „ortografii warszawskiej”, natomiast normy Łosia (zaakceptowane przez Polską Akademię Umiejętności 1919 r.) bazowały na „ortografii krakowskiej” (Saloni, 2005). Można przypuszczać, że preferowanie ortografii Łosia przez oficjalne kręgi polskie skłoniło bolszewików do wyboru zasad ortograficznych Kryńskiego.

Jednak to nie wystarczyło. Na łamach polskiej gazety „Młot”, wydawanej w Związku Radzieckim w połowie lat 20. XX w., rozpoczęła się dyskusja na temat zmiany pisowni. Oficjalnie uproszczenie pisma miało się przyczynić do eliminacji analfabetyzmu wśród Polaków, ale ukrytym celem tej zmiany był zamiar rozluźnienia więzi między społeczeństwem a Kościołem i w ogóle Rzeczpospolitą, gdyż zmiany w piśmie utrudniłyby nie tylko czytanie ksiąg religijnych (Iwanow, 2016, 133), lecz także tekstów polskiej kultury, odradzającej się po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Główne punkty tej dyskusji zostały nawet zaprezentowane na łamach czasopisma „Język polski” (z podpisem niejakiego H. Tura). Skomentował je Kazimierz Nitsch (Nitsch, 1925, 85–87). Propozycje reformatorów ortografii były proste: zastąpienie *rz* znakiem *ż*, *ó* znakiem *u*, dwuznaków *sz* i *cz* znakami jednoliterowymi, np. *š* i *č*, usunięcie nosówek *q* i *ę* i wprowadzenie zamiast nich *om* i *em* lub *on* i *en* (w zależności od pozycji w słowie), proponowano też zamianę *ch* na *h*.

Reformatorzy, niebędący językoznawcami, nie myśleli ani o zachowaniu jedności słowa, ani o dziedzictwie historycznym. Dążyli jedynie, jak twierdzili, do zrewolucjonizowania i uludowienia ortografii. To ostatnie oznaczało przyjęcie fonetycznej zasady pisowni, która *notabene* również nie była konsekwentnie realizowana. Przy tej okazji Nitsch, polemizując z jednym z reformatorów, Czesławem Dombro-

skim³, sarkastycznie stwierdzał (mając na uwadze zasady odzwierciedlenia w piśmie spółgłosek bezdźwięcznych):

skoro „nie należy poprzestać na tchórzliwej reformie, lecz posunąć ją do ostatecznych granic” – to trzeba by też pisać *bup* i *wius* obok *bobu* i *wiozła*, czego jakoś p. Dąbrowski nie żąda. Nie żąda zaś z bardzo prostej przyczyny: skoro rosyjska reforma zostawiła *боб* i *без*, nie zamieniając je na *бон* i *бес*, to panu D. nie przyszło to na myśl (Nitsch, 1925, 86).

W wyniku dyskusji w 1931 r. podjęto decyzję o jak najszybszym przeprowadzeniu reformy ortografii, w tym celu powołano specjalną Komisję Lingwistyczną do Spraw Reformy Pisowni (Iwanow, 2016, 134). Jednak w tym czasie już toczyła się walka z białorutenizacją, skutkiem czego inne projekty językowe też były ograniczane. Propozycje nowej ortografii pozostały jedynie deklaracjami. Tym samym język polski poszedł drogą jidysz i częściowo drogą języka białoruskiego – po chwilowym rozkwicie, a próbowanym przez władze sowieckie, został na długo zapomniany, aż do lat 90. XX w.

6. Podsumowanie

Dziesięciolecie międzywojenne w oświacie narodowej na Białorusi, jak i we wszystkich innych dziedzinach życia publicznego, było niezwykle bogate w wydarzenia. Wydawało się, że Rewolucja Październikowa przyniosła wielu narodom, w tym także Polakom, możliwość mówienia i pisania we własnym języku oraz prawo nie tylko do nauki tego języka, ale także do pobierania w nim edukacji na wszystkich poziomach – od szkół podstawowych po uczelnie wyższe. Mimo że prawo to nie weszło w pełni w życie z powodu wielu okoliczności, obiektywnych oraz subiektywnych, próby jego realizacji były oczywiste.

3 Będąc zwolennikiem fonetycznych zasad ortografii, tak podpisywał swoje późniejsze prace.

Sytuacja taka trwała do końca lat 30. Konstytucja z 1937 r. wspomina jeszcze o możliwości posługiwania się przez władzę ustawodawczą wszystkimi czterema językami – art. 25 o posługiwaniu się nimi w szkole – art. 96 o ich używaniu na godle państwowym. Jednak już pod koniec lipca 1938 r. język polski i jidysz zostały usunięte z godła Republiki, a co za tym idzie, z komunikacji we wszystkich instytucjach publicznych.

Wszelkie demokratyczne zamierzenia zostały stłumione. Nastąpiła ponowna rusyfikacja wszystkich dziedzin życia, w tym sfery oświatowej, przy wsparciu niestety nie tylko władz, ale także ludności miejscowej, która widziała w rosyjskim możliwość awansu społecznego. Dla wszystkich innych języków w BSRR nadeszły czasy walki o przetrwanie. Zniknęła możliwość nie tylko edukacji w języku polskim, ale także nauki samego języka – w połowie lat 80. XX w. istniały jedynie kursy językowe w organizacjach turystycznych „Intourist” i „Sputnik”, które kształciły przewodników-tłumaczy, a trafiali tam oni po przejściu ścisłej kontroli KGB. Na białoruskich uczelniach nie było kierunku filologia polska – jedynie semestralny kurs języka polskiego na Wydziale Filologicznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego.

Wydawało się, że rozpoczęta w latach 90. XX w. pieriestrojka przywróciła językowi polskiemu utracone możliwości, choć nie w pełnym zakresie – powstało kilka polskich szkół, kierunek filologia polska na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym oraz Państwowym Uniwersytecie im. Janki Kupały w Grodnie, a także duża liczba kursów językowych. Lecz w ostatnim czasie można zaobserwować powtarzające się próby walki władz z językiem polskim. Polskie szkoły są zamykane, nauczyciele i wykładowcy zwalniani. W ostatnich dniach 2023 r. i na początku 2024 r. organy ścigania aresztowały kierownictwo kilku kursów języka polskiego. Wyższe uczelnie natomiast otrzymały oficjalne pisma z wymogiem sporządzania wykazu studentów, którzy studiowali język polski.

Nadeszły ciemne czasy dla polskiej oświaty w Republice Białorusi. Możemy tylko mieć nadzieję, że przyjdą lepsze i nauczanie języka polskiego rozkwitnie na nowo. Trzeba wierzyć, że zawsze znajdą się ludzie, którzy będą chcieli uczyć się polskiego – i to nie tylko jako języka swojej narodowości, ale także wielkiej europejskiej kultury.

Literatura

- Bieder, H. (2017). Anton Luckewiĉ: *Belaruskaja hramatyka*. Vil'nja 1916. *Edition und Kommentar*. (Belarusian Grammar. Vilnius 1916. Edition and Commentaries.), t. I–II (red.). Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität.
- Głogowska, H. (1996). *Białoruś 1914–1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Halevi, Z. (1976). *Jewish University Students and Professionals in Tsarist and Soviet Russia*, Tel-Aviv: Society for Research on Jewish Communities.
- Iwanow, M. (1991). *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*, Warszawa–Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Iwanow, M. (2016). *Autonomia polska w ZSRR w latach 1925–1935. Aspekt prawny*. „Rocznik Stowarzyszenia naukowców Polaków Litwy”, nr 16, s. 118–147.
- Iwanow, M. (2017). *Polska autonomia w Związku Sowieckim, 1925–1935. Aspekt prawno-polityczny*. W: *Polacy na Białorusi od końca XIX do początku XXI wieku. Wybrane problemy stosunków polsko-białoruskich*. Red. T. Gawin, Warszawa: Studium Europy Wschodniej. Uniwersytet Warszawski, s. 169–190.
- Kawecka, K. (1981). *Problemy rozwoju oświaty i kultury Polonii radzieckiej w latach 1921–1929 ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy i Białorusi*. W: *Kultura skupisk polonijnych*. Red. O. Czarnik, Warszawa: Biblioteka Narodowa, s. 255–273.
- Kruczkowski, T. (2021). *Польское национальное меньшинство в Беларуси периода БССР как фактор государственной безопасности СССР(1945–1985 гг.)*. „Security and Defence Journal”, nr 1 (7), s. 175–210.
- Łuckewiĉ, A. (1917). *Jak prawilna pisać pa biełarusku*. Wilnia: Drukarnia M. Kuchty.
- Michaluk, D. (2010). *Białoruska Republika Ludowa 1918–1920: u podstaw białoruskiej państwowości*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Mironowicz, E. (2004). *Kształtowanie się struktury narodowościowej w BSRR (1921–1939)*. „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 22, s. 42–57.
- Nitsch, K. (1925). *Polska ortografia w ZSSR*, „Język Polski”, nr 10, s. 84–87.
- Pinkus, B. (1988). *The Jews of the Soviet Union. The History of a National Minority*, Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney: Cambridge University Press & Assessment.
- Saloni, Z. (2005). *O kodyfikacji polskiej ortografii – historia i współczesność*. „Nauka”, nr 4, s. 71–96.
- Srebrakowski, A. (1995). *Liczba Polaków w ZSRR w świetle oficjalnych statystyk Radzieckich*. W: *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku*. Red. J. Kłoczowski, Lublin, s. 75–97.
- Szydłowska-Ceglowa, B. (1997). *Język polski w Rosji porewolucyjnej i ZSRR (do roku 1935)*. „Język Polski”, LXXVII, z. 4–5, 251–258.

- Алпатов, В.М. (2000). *150 языков и политика. 1917–2000. Социологические проблемы СССР и постсоветского пространства*, Москва: Крафт+, ИВ РАН.
- Бэмпарад, Э. (2007). *Ідышыцкі эксперимент у савецім Менску*. „Агсхе”, нр 11, s. 61–77.
- Вялікі, А. (2001). *Палякі ў савецкай Беларусі: “дваістыя стандарты” нацыянальнай палітыкі КПБ (1944–1991 гг.)*. W: *Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць*. Рэд. У. Навіцкі, Мінск: Дэполіс, s. 292–297.
- Декларация (1920). *Декларация о провозглашении независимой Советской Социалистической Республики Белоруссии*. 31 июля 1920 г. „Известия Военно-революционного комитета ССРБ”, нр 1, 8 сентября 1920 г.
- Захаркевіч, С. (2009). *Этнічныя меншасці Беларусі: вопыт сацыяльнай трансфармацыі ў XIX–пачатку XX ст.* W: *Працы гістарычнага факультэта БДУ*, 4. Ред. У. Коршук, Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, s. 242–249.
- Касцюк, М., Ігнаценка, І., Вышынскі, У. (1995). *Нарысы гісторыі Беларусі*, 2, Мінск: Беларусь.
- Клімаў, І. (2001). *Беларусізацыя ў дакументах*. „Беларускі гістарычны агляд”, нр 8, 1–2.
- Кулачков, В. (2014). *Культурная политика государства и крестьянство Западного региона России в 1920-е гг.* Брянск: БРИТА, s. 57–58.
- Куцмани, Б. (2007). *Советская реформа правописания еврейского языка (идиш) в 1920 г.* „Тирош”, нр 8, s. 222–240.
- Латышева, В. (2009). *Переписи населения 1897 и 1926 гг.: признаки национального самоопределения белорусов*, W: *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны*, 5. Ред. У. Сідарцоў, Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, s. 134–142.
- Лебедев, А. (2013). *Политика советской власти по отношению к римско-католической церкви в БССР (1919–1929 гг.)*, Минск: РИВШ.
- Маркава, А. (2016). *Шлях да савецкай нацыі. Палітыка беларусізацыі, 1924–1929*, Мінск: Медысонт.
- Мячкоўская, Н. (2001). *Сацыялінгвістычны погляд на чыннікі, тармазы і прыярытэты нацыянальнага адраджэння*. W: *Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы*. Ред. Г. Цыхун, Мінск: Беларускі кнігазбор, s. 173–180.
- Пушкін, І. (2010). *Удзел нацыянальных меншасцей у грамадска-палітычным жыцці Савецкай Беларусі (1919–1990 гг.)*. Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ.
- Пушкін, І. (2018). *Грамадская і культурна-асветніцкая дзейнасць нацыянальных меншасцей у Беларускай ССР (1919–1991)*, Магілёў: мдух.
- Раманава, І. (2002). *Рэпрэсіі супраць нацыянальных меншасцей Беларусі ў міжваенны перыяд*. W: *Беларусь у XX стагоддзі*, 1. Ред. Андрэў В., Минск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, s. 151–156.
- Раткевич, М. (2006). *Польский язык в системе образования БССР 20–40-е гг. XX в.*, „Вестник БДУ”, серыя 4, нр 1, s. 63–67.
- Раткевич, М. (2018). *Национально-языковая политика в БССР (1920-е – начало 1930-х гг.) и ее влияние на статус польского языка*. „Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”, серыя гуманітарных навук, т. 63, нр 3, s. 338–347.

- Розенблат, Е., Еленская, И. (2002). *Динамика численности и расселения белорусских евреев в XX веке*. „Диаспоры”, nr 4, s. 27–52.
- Рудовіч, С. (2001). *Пашырэньне сацыяльных функцый беларускай мовы ў абставінах Першай сусветнай вайны: гістарычны вопыт, урокі для нашчадкаў*. W: *Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы*. Red. Г. Цыхун, Мінск: Беларускі кнігазбор, s. 6–10.
- Сергейко, С. (2010). *История образования и педагогической мысли*, Гродно: ГРДУ.
- Смиловицкий, Л. (2017). *Издание религиозной еврейской литературы в Советском Союзе на примере Белоруссии, 1921–1964 гг.* <https://belisrael.info/?p=830> (10.01.2024).
- Старовойтов, М. (2003). *Отношение населения Восточного Полесья к белорусизации в 20-е г. XX в.* W: *Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця*, 3. Red. І. Крэнъ, Гродна: ГРДУ, s. 21–25.
- Тарашкевіч, Б. (1981). *Беларуская граматыка для школ*. Вільня: Друкарня М. Кухты.
- Шчарбакоў, В. (1931). *Праблема навуковых кадраў у БССР*. „Савецкая краіна”, nr 1, s. 33–41.
- Яцкевіч, С. (1997). *Лёсы адукацыі нацыянальных меньшасцей на Беларусі*. „Весці Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меньшасцей”, nr 3, s. 12–15.
- [Âckevîč, S. (1997). *Lěsy adukacyi nacyânal'nyh men'sascej na Belarusi*. „Vesci Mižnarodnaj akadēmii vyučennâ nacyânal'nyh men'sascej”, nr 3, s. 12–15.
- Alpatov, V.M. (2000). *150 âzykov i politika. 1917–2000. Sociologičeskie problemy SSSR i postsovetskogo prostranstva*, Moskva: Kraft+, IV RAN.
- Бёмпарад, Ё. (2007). *Ідышскі ёксперымент у савецкім Менску*. „Arche”, nr 11, s. 61–77.
- Дэкларація (1920). *Дэкларація о провозглашении независимой Советской Социалистической Республики Белоруссии. 31 іўлâ 1920 г.* „Izvestiâ Voенно-revolucionnogo komiteta SSRB”, nr 1, 8 sentâbrâ 1920 g.).
- Касцук, М., Ігнаценка, І., Вышынскі, У. (1995). *Narysy гісторыі Беларусі*, 2, Minsk: Belarus'.
- Клімаў, І. (2001). *Беларусізаванне ў дакументах*. „Беларускі гістарычны агляд”, nr 8, 1–2.
- Кучмані, В. (2007). *Савецкаâ реформа правопісаніа еврејскогo азыка (ідіш) в 1920 г.* „Tiroš”, nr 8, s. 222–240.
- Кулачков, В. (2014). *Кул'турнаâ політыка гoсударства і крест'анство Западногo рeгіона Россіі в 1920-е гг.* Brânsk: ВІТА, s. 57–58.
- Латышава, В. (2009). *Рэпeрсі населeніâ 1897 і 1926 гг.: прызнакі нацiонал'ногo самo-рeдeлeніâ белoрусoв*, W: *Крыніцaзнаўствa і спецыâл'ныâ гістaрычныâ дысцыпліны*, 5. Red. У. Сідарoў, Minsk: Беларускі дзâржаўны unіversітэт, s. 134–142.
- Лебедев, А. (2013). *Політыка савецкай влaстi пo oтнoшeніі к рымскo-кaтoлiчeскoй цeрквi в БССР (1919–1929 гг.)*, Minsk: RIVŠ.
- Мâчкoўскaâ, N. (2001). *Сaцыâлiнгвiстычны пoглâд нa чынкi, тaрмaзы і прыâрытeты нa-цыâнал'нaгa aдpaдзeннâ*. W: *Бeлaрускaâ мoвa: шлâhi рaзвiццâ, кaнтaкты, пeрспeктывы*. Red. G. Cyhun, Minsk: Беларускі кнiгaзбoр, s. 173–180.
- Markava, A. (2016). *Шлâh дa сaвeцкaй нaчы. Пaлiтыкa бeлaруcызaцыi, (1924–1929)*. Minsk: Medysont.

- Puškin, Ī. (2010). *Udzel nacyânal'nyh men'sascej u gramadska-palityčnym žycci Saveckaj Belarusi* (1919–1990 gg.). Minsk: Vydavecki cèntŕ BDU.
- Puškin, Ī. (2018). *Gramadskaâ i kul'turna-asvetnickaâ dzejnasc' nacyânal'nyh men'sascej u Belaruskaj SSR (1919–1991)*. Mağilëŭ: MĐUH.
- Ramanava, Ī. (2002). *Rèprèsiï suprac' nacyânal'nyh men'sascej Belarusi ũ mežvaen-ny peryâd*. W: *Belarus' u XX stagoddzi*, 1. Red. Andrèëŭ V., Minsk: Belaruskì dzâržaŭny universitèt, s. 151–156.
- Ratkevič, M. (2006). *Pol'skij âzyk v sisteme obrazovaniâ BSSR 20–40-e gg. XX v.*, „Vestnik BDU”, seryâ 4, nr 1, s. 63–67.
- Ratkevič, M. (2018). *Nacional'no-âzykovaâ politika v BSSR (1920-e – načalo 1930-h gg.) i ee vliânïe na status pol'skogo âzyka*, „Vesci Nacyânal'naj akadèmii navuk Belarusi”, seryâ gumanitarnyh navuk, t. 63, nr 3, s. 338–347.
- Rozenblat, E., Elenskaâ, I. (2002). *Dinamika čislenności i rasseleniâ belorusskikh evreev v XX veke*. „Diaspory”, nr 4, s. 27–52.
- Rudovič, S. (2001). *Pašyrènne sacyâl'nyh funkcyj belaruskaj movy ũ abstavinah Peršaj svetnaj vajny: gïstaryčny vopyt, uroki dlâ naščadkaŭ*. W: *Belarускаâ mova: šlâhi razviccâ, kantakty, perspektyvy*. Red. G. Cyhun, Minsk: Belaruskì knigazbor, s. 6–10.
- Ščarbakoŭ, V. (1931). *Pŕablema navukovyh kadraŭ u BSSR*. „Saveckaâ kraïna”, nr 1, s. 33–41.
- Sergejko, S. (2010). *Istoriâ obrazovaniâ i pedagogičeskoj mysli*, Grodno: GRDU.
- Smilovickij, L. (2017). *Izdanïe religioznoj evrejskoj literatury v Sovetskom Souze na pŕimere Belorussii, 1921–1964 gg.* <https://belisrael.info/?p=830> (10.01.2024).
- Starovojtov, M. (2003). *Otnošenïe naseleniâ Vostočnogo Poles'â k belorusizacii v 20-e g. XX v.*, V: *Aktual'nyâ pŕablemy gïstoriï Belarusi: stan, zdabytki i supârèčnasci, perspektyvy razviccâ*, 3. Red. I. Krèn'. Grodna: GRDU, s. 21–25.
- Taraškevič, B. (1981). *Belarускаâ gramatyka dlâ škol*. Vil'nâ: Drukarnâ M. Kuhty.
- Vâlìkì, A. (2001). *Palâkì ũ saveckaj Belarusi: “dvaistyâ standarty” nacyânal'naj palityki КПБ (1944–1991 gg.)*. W: *Ètničnyâ supol'nasci ũ Belarusi: gïstoryâ i sučasnasc'*. Red. U. Navìckì, Minsk: Dèpolis, s. 292–297.
- Zaharkevič, S. (2009). *Ètničnyâ menšasci Belarusi: vopyt sacyâl'naj transfarmacyi ũ XIX-pačatku XX st.* W: *Pracy gïstaryčnaga fakul'tèta BDU*, 4. Red. U. Koršuk, Minsk: Belaruskì dzâržaŭny universitèt, s. 242–249.]

- **ALLA KOZHINOWA** – Doctor Hab. of Philology, Professor. 1988 till December 2021 – Belarusian State University, Department of Theoretical and Slavonic Languages, Professor (Belarus), November 2023 to present – Institute of Polish Language PAS (Poland). Member of the Ethnolinguistic Commission of the International Committee of Slavists. Member of editorial boards of *Poradnik językowy* and *Postscriptum Polonistyczne*. Main research interests: historical lexicology, study of the old Slavic texts' structure, translation theory in a historical perspective, ethnolinguistic, discourse analysis, teaching of the Polish language. More than 300 scientific publications, and participation in several research projects.